

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XII

Enero-Abril, 1958

ORIXE'ren Euskaltzaindian sartzea

Ospe aundiz egin oi dira baztar guztietan olako Sarrerak. Eta gure Euskaltzaindiak ere olaxe dauka erabakirik, Euskaltzain berriaren Sarrera ospe aundiz egin dedilla.

Bañan ez da ñor arritu, gure Orixen Sarrera, oitu baño ospe aundiagoz egiten ikusita. Ala zegokion, izan ere, Euskaltzain berriari.

* * *

“Orixen” betidanik izan degu Euskaltzainen lagun ta laguntzalle. Oñati'ko Eusko-ikaskuntza-jaietan (1918'gn. urtean) sortu zan gure Euskal-akademia. Eta jai aietan an zebillen Orixen izena Euskeraren adiskiderik itxaropentsuenetan baten izen bezela. Andik laister izan genduan Durango'ko Euskal-jai gogoangarria ere; eta an ikusi genduan ikusi gure Orixen, bere erakutsaldi bikain bat ematen —gaur erabilli duan gai beraren ingurutsuan—. Andik laister, berriz, Bilbao'n arkituko genduan, Azkue zanaren ondoan lan ta lan... Euskaltzaindiaren inguru-inguruan bizi izan zan beti aldi artan gure gaurko Euskaltzain jakintsua.

Gero izan zan, bere Oresa'ko “ezkutura” biltzea —Patmos berri baten antzo— an bere Poema egostera, Poema “Euskaldunak”. Eta antxe arkitu zuan gudateak, bere poema-lanak bukatu-berri-berrian... Gero, munduan beste asko bezela, erritik kanpora ibilli izan da. Eta

ola gertatu da gertatu dana: zuzen-bidez aspaldi ontan Euskaltzaindiko izan bear zuana, oraintxe arte ez dala egin, ez euskaltzain, ez —ori betidanik izan da—, baizik-eta “Euskaltzaindiko”.

Bañan epe ori ere aizkenik bete da. Ez danok nai orduko. Bera izan da, besteren batzuek aurreragokoak zirala-ta, bere apaltasunean atzeraka ibilli izan zaiguna bide ortan. Bañan aizkenik, iritxi da gure gizona ortara limurtzea. Eta gaur Euskaltzaindiko degu, gure betiko euskaltzale ta euskaltzai argi ta gotorra: Ormaetxea'tar Nikolas, izen ezagunagoz “Orixe”.

* * *

Leitza'ko Erri txukunean izan degu Sarrera. Ez dauka Leitza'k azturik urte luzeetan, egun gogoangarri orixe! Ez Leitza'k bakarrik; ezta an izateko zoriona iritxi genduanok ere. Leitza guztia an zan, joan dan Abenduaren 22 gogoangarri artan, Elizan, eta Erriko Enparantza ederrean, eta Erriko Etxe apañean: beren Orixe'ri omen egiten danok. Ez Leitza bakarrik; baita inguruetako errizka guztietako jendeak ere. Uitzi batez ere: Orixe'ren bigarren “jaiot-erria”, Uitzi; Poema orixetarraren erri ardatza, Uitzi... Eta aiekin batean, Orixe'ren irakurtzalle ta adixkide diran ainbat eta ainbat napar, lapurdixuberotar, giputz eta bizkaitar... guzitatik bait-zan ugari ta bero asko antxe...

* * *

Esan bearrrik ez dago, jai guztiak ondo, oso ondo gertatu ta atera zirana. Dana, ori bai, gure errietan gauza oiek egin oi diran xalo ta egokitasun errikoiz egiñak: iñoren aundikeririk gabe; guztiok berdintasun eder batean; omendua bera ere erriko beste guztien artean guztion maitetasunezko inguratze pozkarri ta poztun batean.

* * *

Elduta bereala, guztiok Elizara. Eguzki-alde ederrean, goi-antza patxaratsutik bere oñetako erriari begira antxe bait-dago, arri urdiñezko Eliza sendoa; arri-mallatan gora igo bear... Ikusgarria ez bazan, bada, kristauzko ibai apain uraxe, betik gora aruntzean, goitik behera onuntzean! Txistulariak aurretik, dantzariak urren (oi beze-la, txuri-txuri), Erriko Gizonak urren (Orixe, Alkate Jaunaren eskuidetik)... eta erri guztia ta etorkiak ondolik.

Meza Nagusi ederra. Goi eta be. Goitik Tolosa'ko Gorritarrak abeslari. Antxieta azpeitiarraren, orain lareun urteko meza ederra,

eman ziguten, bazkari on batean ardo zarra antzo. Kredo-ondoren Uruñuela'ren "Agur, María" biotz-ukigarria.

Betik, berriz, Elizako bitxirik ederrenaz jantziak, Apez Jaunak Aldarean, Erretore Jauna buru. Itzaldi xamurra Ebanjelio-ondoan Erretore Jaun berak. Mezako Jaun-artzerakoan, Euskaltzain berria Mai Saindura, berak alaxe eskaturik, eta une artan berriz ere goitik Jaunartze-kanta xamurra Tolosa'ko gorrititarrak, lau edo bost abo-tsetan, beste kanta guztien araberan.

Dana ederkitxo, jator. Erriko Jai Nagusiak bailirean.

* * *

Eta Mezondoan berriz ere goitik behera (negu-eguzki epeletan goxo) igoerako jende apañezko ibai bera, Erriko Plazara, eta gero lenbaitlen Erriko Etxera Euskaltzaindiaren Batzarrerako leku artzera.

Erriko Etxeko Batzarategia txikia ez dalarik ere, azkar bete zan, Orixe'ren itzaldia entzun-gogo ziranez. Eta ori izan zan okerra: entzuleentzat lekurik asko ez. Inork uste baño entzule geiago etorri, eta guztiok ondo egoteko lekurik asko ez. Ori alde batetik; eta itzaldia-
ren gaia, entzuleak uste ez bezelakoa izan, bestetik. Gai bikaña; bañan mehetxua alako jendetzaren agorako. Larraun'go Euskeraren doñua, "prosodia"... Akademi-sarrera baterako gai egoki-egokia... Entzuleak beste zerbait amets egiñak zirala, ezik. Ez inoren erruz.

Gauza eder askoak, guk entzun genituanak —Orixe'k bakarrik esaten dakizkianak—. Eta baita Mitxelena Jaunak bere erantzunean erdi-esan zituanak ere, berdin... Egunen batean idatzirik ikusiko ditugula, orretzek pozten gaitu. Guztiontzat oso jakingarri ta oituzeko gauzak bait-dira "izketako doñuari" dagozkion gai oiek. Gai meiak; bañan jakingarriak.

* * *

Batzarraren ondoren, aizkora-jokua. Apusturik gabe. Errian bertako aizkolariak. —Poeman azaltzen diran bezelatsu—. Ondoren Gorrititarren kantak, Erriko Etxearen arkupean, Xabier Bello Portu gidari. Aita Donosti zanaren-eta abesti entzungarri bitxi-bitxiak kantagai. Gidariak berak ederkitxo moldatutako batzuek ere bai tar-tean; belarrientzat atsegin-atsegiñak guztiak.

Eta ondoren, bazkaria. Gure artean oi bezela, ugaria eta ederra. Eta oso ondo "serbitua", jatunak asko giñalarik ere. Eta dana oi bezela izan zedin, bazkal-ondoan izan zan kanta ta aldarte-on. Gorrititarrak, berriz ere —eta bai goxoki ta bixi!— Bañan baita bestelakorik ere pixka bat: borondatezko kantariak, alegia. Uste zan bezela

Lizardi eta Orixe Zaldibar'en, Garitaonandia zanaren omenaldian.
(Ojanguren'en argazkia).

Basarri an izan bagendu bertso-kantari, orduantxe bai jai oso-osoa! Bañan, damurik, etzuan etortzerik izan, eta beste era batera saiatu giñan. Eta ez gaizki.

Bazkal-aurreko itz-aldiaz gañera, Euskaltzaindiaren izenean bazkal-ondoan Arrue Jaunak ere egin zigun itz-aldi labur bat. Arrue'rena bezela, beti ere bero-beroa, biotz-xuxpertzallea, Orixe'ren Sarreraren zenbait ondorengo itxaropengarri aipatuaz: Euskeraren onerako izango dala, alegia; bañan baita Jaungoikoaren Aintzarik audienerako ere. Bazkaldarren txaloak estali zuten Arrue Jaunaren azken-itza.

* * *

Eta onenbestez, ahari-talka ta koskol-jokua ikustera jatsi giñan bazkaltegitik. Eta orduan ikusi genduan Leitzako Ingurutxo sonatua ere, errian bertako gazte-talde prestu batek ederkitxo dantzatua. Guztioi atsegin aundia eman baitzigun alako dantza txukunak. Ez ba, Euskalerrian dantza ederrik ez dalako; bañan Leitzako dantza onek ba'du beste euskal-dantzek ez duan zerbait. Itzal eta begirune eder batez gañera, beste zerbait: dantza errikoia izatea. "Errikoia", ots, ez *ikusgarria* bakarrik, gure dantzarik geienak diran bezela: ez gutxi batzuek dantzatzekoa, alegia; nai aña dantzarik dantzatzekoa baizik... —Catalunya'ko *sardana* bezela—. Bai; olatsu... nai aña dantzari dantzan sartzeko erakoa beintzat. Bear bait-degu olakorik ere *gure* dantza-illaran...

* * *

Bañan neguan gaude. Eta arratsaldea Abenduan laburra izan oi da. Eta Ingurutxo polita ikusi ondoren, etxera begira asi gera geienok. Batzuren batzuek "Leitzako gaztaña" ikustera joateko beta izan dute. Guk ere pozik ikusiko genduan. Antxieta'ren denborako—lareun bat urte ditualako —"Leitzako gaztain" sonatu ori. Sonatua zaharrez, eta sonatua erubez, gerriko erubez, inguruetan ez bait-dago bera bezain gerri-lodi dan zugatzik. Bañan etorri bearra zegoan...

* * *

Ez degu ezer esan, Iruñe'tik etorri ziran Agintari-jendeei buruz. An ikusi genituan, Gobernadore Jaunaren Ordezkoa, Naparroa'ko Diputazioaren Ordezkoa, eta "Príncipe de Viana"-ren Ordezkoa. Guztiok izan bait-ziran biziki eskertuak.

M. L.

PESTABURU BERRI

Neguaeren biotzean,
Leitza, erri politean,
Pestaburua "Orixe"-k
sortu digu, uste gabea;
pozik etorri gera
gurpillen gañean.

Uitzi'n ez geran arren,
jakin nai degu aurrenen,
Garazi eta Mikel'ek
zer bizitza daramaten;
seme-alabarikan
izan ote-duten.

Zubieta'ko Pontxo'ri,
ta Salditze'ko Beltxa'ri,
Ezkurra'ko Makil eta
Zaldibi'ko Okerra'ri,
gure gorantzi miñak
ba-lira nabari.

Artzai eta ikazkiñak,
basoan lagun egiñak,
onuzkero sutondoan
daude sendatzen sumiñak;
laister zerria ilko du
Potxolo arakiñak.

Olentzaro, begi-gorri,
garai ontako elorri,
bidean dugu eskean,
sabelean dula zorri;
nolabait bete bear
urdalla alper orri.

"Orixe", adiskidea,
ar zazu gorazarrea;
onera gaur etorriak
ba-zuten zure entzutea;
zabalik duzu gaurtik
Euskaltzain-atea.

ETXANIZ'TAR NEMESI

ORIXE'ri

“ORIXE” euskal-poeta andiari, bere gorazarrean, Leitza-n, 1957-XII-22-an.

*“Ta argi bat izetuz
bihotza landuki...”*

Barnean dugun ilun, argiez egarri;
norabaittera nahi ta ezin igarri.

Gaztezero kolokan nor biderakusle?
Zein joeraz ekingo? Zein ote ibilbide?

Alper nagia utzitta jitta bat berezi,
zaletasun guzien gainez, bat nagusi.

Zaletasun errotsu, leraz maittatua;
egun eta eguzki maittetzat artua.

Maitte horrek bihurtzen dizu maitte-zorra,
loriazko ereiñotz-uztai distikorra.

Gure Euskera-k aspaldi bere kuttun zaittu,
Euskalerrriak zugaz zor aundiak dittu.

Erriak eskerbage ohi diran arren
gure endaren oiharra bildu da gaur hemen.

Lehengo ta oraiko euskal-maittaleak
zuretzat dittute eiki esker on aleak.

Esker oneko uztai zure bururako,
letretan zure izena duzu betirako...!

ERKIAGA, Eusebio

ORIXE'ri

Ene kantu apalaren
Izar gidari zerana
Pozik nator abeslari
Oso pozez zuregana
Zure lanetan billatzen du
Ene gogoak edana
Artu zazu "Orixe" maite
Ikasle onen omena.

Gora naiez nabillela
"Barne muiñetan" dut artzen
Igandero erazten dit
"Meza Bezperak" otoitzen
"Mireiok" eta "Aitorkizunak"
Ikas-kimua xuspertzen
Euskal anima otz detala
"Euskaldunak" nau berotzen.

Aundia da euskaldunak
Zuretzako daukan zorra
Kitta ezin añekoa
Ain zerade zu pizkorra
Euskera'ren nagusi Jauna
Artu gu danon agurra
Zeruko Jaunak damaizula
Luze bizitzeko indarra.

BORDARI

Abenduak 15-1957'gn.

Urquijo-Mintegiko Solasaldia

(1957-11)

ATSOTITZAK

Euskaldunak atsotitz eta esan zaarretan oso aberats gira. Badakigu haatik erran zaar horiei ez dela aunitz fidatu bear, eta geienak edo asko beintzat arkitzen direala Erdal eta arrotz Errefrautegi-etan ere, bainan ala ere gustiz esakera eder, mami andiko batzu gorde dira euskaraz ete beialako zertzelada ete kondaira zaarren gertakizunen ikusmolde-bereziak ere erakusten frankotan argi bizian.

Arritzen gara zer gutti ezagun direan gure artean, eta otu zaigu gaur bearbada emen zerbait aipatzea onuragarri litzakeala.

Denbora zaarretako bilduma asko ditugu (alde batera utzirik oriakotz gure denbora oketan esatu bildumak); Zaarrenak orai artio, Garibai-ek bildutako bi *codex* edo sailak dira, XVI garren mendetako azken urteetakoak.

Gero, Iruñean argitaratutako 1596 —urtetakoak, *Refranes y Sentencias* deitu liburu joria, 500 baiño geiago atsotitz-ekin.

Voltaire idazlariak bere *L'Interpret* obran argitaratzen dituenak.

Jakue Bela-renak.—*Zalgize* edo *Bertran de Sauguis*-jaun ospatsuarenak, 200 baiño geiago.—*Oihenart* idazlari eta olerkari ezagunarenak, 700 baiño geiago, eta *Lope de Isasti*-k bere *Compendio Historial* —deritzaionean dakartzienak.

Oraindik falta dira biltzeko, autore zaarretan anemenka agertzen direnak; *Axularrek* adibidez bere liburuan aunitz dakartzki.

Mogel-ek ere bai eta ala beste batzuk.

Asi gaitzen bada, zerbait esaten Garibai-enetaz.

Iztebe Garibai jaun historiegille adituak bildu zituen bi sail; bata gorde da Madrileko Liburutegi Nazionalen *Codex*—G. 139 ikurrakin

eta argitara eman zen joan den mendean, milla ta zortzi euneta berrogei eta amalauan; beste bilduma, *Joanes Idiakes* jaun aundiari arek emana, galdu da; Francisque Michel-ek *Le Pays basque*, bere liburu mamitsuan dakartzi Garibai-en batzu, esanez Madrilen berari erregalatutako liburuxka zaar batetarik direla; au ote zen Iruñeko *Refranes y Sentencias* liburu ura bera? Deus eztakigu xuxen.

Gero eldu dira gure kontuan Iruñeko horiek, milla bosteun eta larogei eta amasei urtean argitaratuak: eztakarra nor dan egillea eta eztakigu ziur norenak ditazken, baiñan uste da zertzelada eta xehe-tasun batzuegatik Garibai-enak direala: horien euskera Mondragoi aldekoa da, eta Garibai-ek berak aipatzen du bere *Historian* nola Joanes de Idiakes aundikiari eman zion liburuxka bat, atsotitzekin eta erdal itzulpenakin (eta itzez itz markatuak arauka, euskeraren eta erderarenak).

Liburuxka horrek dauzka bortz-egun baiño geiago Atsotitz, erdal itzulpenekin, eta itz bakoitx numero batekin (berberarekin) erdaran eta euskaran.

Liburuxka bakuna zen eta bitxia, (bitxia eta pitxia) ezen etsemplario bakarra Alemaniako Darmstadt-eko Liburutegi batean zegoen, baiño Europako azken gerlan suntsitu eta erre bide da zorigaitzez.

Urkijo-k egin arazi zuen kopia edo foto bat; eta berak azaldu, ikertu eta berdinkaratu ditu beste izkuntzetako errefracu-ekin, euskerazko horiek RIEV-ean, lan neke eta luze batean.

Atsotitz eta Errefraur horiek aberatsak dire itz zaarkitu-etan; eta morfologia-ri buruz ere oso jakingarri; ba genduke zerbait esateko ere zenbait itzulpenetan, bai Egillearen-enetan eta bai Urkijo-enetan ere; baiñan gu ezgara sartuko orai ikerpen oietan, denborarik ez-tugulakoz, Errefrautegi nagusien berri labur batzu emateko besterik.

Jakin dugu bestalde, gure inguruan badirela bi edo iru mikro-film liburu baliok horrenak, obeki esateko geiago bizi ez den liburu horrenak.

Eta goazen Garibai-ekin. Idazlari hunek dio, euskeraren berex-tasunetaz mintzo denean, Bilbao-koek eta Baionakoek elkar nekez aditzen dutela, euskera bi toki horietan erabilli arren.

“...como hoy día se entienden con mucha dificultad el vecino de “Bilbao y el de Baiona con hablarse en ambos pueblos principales “esa lengua” [el vascuence].

Beste historiaegilek ez diote aldi artan Baiona euskalduna zenik, gaskoina baizik. Dembora hartan euskaldun franko bilduko zen hor duarik gabe bertako eta ingurukotatik; baiñan baionesa jatorriz ez bide zen euskalduna.

Garibaien atsotitzak aipatu dituzte *Michel*-ek, *Stempf*-ek, eta bai Aizkibel-ek ere; baiña azken unetan, zuzenago egin bearrean, bidegabekeri franko esaten ditu: ez bide zakien ongi bere izkuntza: adibidez,

1.-G. 139. "*Adin onari akio*" atsotitzan *akio* kentzen eta *akit* paratzen du Aizkibel gure erritarrak: itzulpena berriz "*Pídeme cuando sea oportuno*": hunek ez du kanorerik ez funtsik ezen bidezko itzulpena iduri luke: "*acomete cuando es sazón*"; Garibai-ek dio: "*emprende lo razonable.*"

2. "*Bilbao, an bere dongeak birao*" atsotitza Garibai-ek itzulika-tzen du:

"Bilbao, también allí el malo maldición" (bear litzake gure iritzean... maldice) eta esaten du; "...al maldito llaman *madarikatua*, y de aquí se deriva *madarikatutasuna* por la maldición"; uste dut, eta ene ausardia barka otoi, au ere ez dela Garibai-en asmakizun bat besterik: Azkuek ez dakarra itz ori...

3. "*Bergara, zeñatu ta igara*" —Vergara, santiguatue y pasa.

Uste du Urkijo-k Mondragoien esango zela au, errien arteko izterbegia zela bide. Gorosabel-ek dionez beti izaten ziran gataska odoltsuak eta etxerreak Ozaeta eta Gaviria aundikitakoen artean.

4. "*Idi bereari goldea*" —Al buey blando yugo.

Azkue-k ez dakarra *goldea*, *yugo*-ren itzulpenakin: *arado*-renakin baiño.

5. "*Aite gurea bein elizara eta orduan nekez*" ...con trabajo.

Au bezelakoa da: "Bein Maria eleizara eta bertan eperdiaz aldarara."

6. "*Egoki Matxini mantua*" au osatzen da beste zati unekin "*...eta ez afari gertua*"; Garibai-ek dio: "estaba muy bien el manto a Martín... y no la cena aparejada."

Larramendi-k bere *Creoografía* liburu mamitsuan, euskaldun emazteki azkar aien artean sartzen asia zen milizkeriagaitik dio:

"Pero según van introduciéndose las modas y aprensiones de "Castilla en lo que llaman *Dameria* temo que no tardarán mucho en "hacerse de vidrio. *Egoki Matxini mantua*..."

Gero esango dugu hunen iduriko bat, Bela-rena:

*Dakusanak gure beztia
estakike gure beharra*

Eta Oihenart-ek dakarra:

*Joanetak zaia oial mehez
iakia ekosariz
salda mehez*

Juanita la falda de paño fino, su principio habas, y su sopa, agua de colada.

Adiarazi naiez yende gabe eta eskaseen aundikeria eta itxurape-
na; ene uste apalean.

8. "*Bitxiok eder, benori es*" — "Las joyas hermosas ella mis-
ma no".

Bitxiok, bitxiak itza ez da *joyas; extraños, raros, pintorescos* bai-
zik. Joya adiarazteko *pitxi* itza dago. Azkue-k alaxe dakarra, eta
Lhande-k ere bai, naiz Azkue-k aipatzen duen ere leeneko adiaraz-
pena. Orai batzuk *joya* esateko idazten dute *bitxia*, eta au eliteke
ala bear gure ustez.

9. "*Ederra bailiz, ona ez ei liz*" Urkijo ren itzulpena da: "*Si
fuese hermosa aunque no fuese buena*".

Gure ustez bear litake: "*Si fuese hermosa no sería buena*". Ga-
ribai'ek ematen duen bezalatsukoa:

"*Hermosa si fuese buena no fuese*".

10. Garibai-ek dio: Porque los hombres según sus pensamientos
toman los modos en los negocios, dicen: "*Nork bere gogoeta, moeta*".
Coma ori sobera dago hor, eta nik uste aski argi dagola: "*Cada uno
tiene su modo de pensar*".

Cc. 79. "*Andra ederra etxean gerra*" Oihenart-ek ekartzen du
unen iduriko bat eta *Zalgize-k* ere bai:

"Emazte ederra duena etxean
etxea etsai lurean
eta mahastia karrikaldean
ezta kozinta gabe bihotzean,"

Kozinta itz hori zuzen dago, eta *koaita-k* bezela adierazten du
hezka (preocupación, cuita). Lhandek biak dakartzi.

"*Edrigu de Villandran, egun eben eta biar an*". Rodrigo de Villan-
dran, hoy aquí y mañana allí. Ohartu genezake *egun* itza *gaur* esateko,
eta *eben, emen* esateko, orai Pirine-aldeko euskeran bakarrik usatzen
direnak; angoa ote esakera hau?

Edrigu hori gudulari famatsua izan zen, Juan II garren erregea-
ren demborakoa, gaztelarra, Frantzia eta Espainian gudukatu zena
anglesen aurka: gizon trebe, ausart, eta biotz gabekoaren ospea ira-
bazi zuena.

"*Gonzalo moro tati tati, gaxtoa gaxtigaetan daki*" "Cuidado con
Gonzalo moro sabe castigar el malo".

Gizon au Bizkaiko korrejidore edo gobernaria izan zen dembora

luzean, oñaztar eta gamboarren desmasiak azkarki borrokatu eta menderatu zituena.

1596—garreneko Atsotitz-etatik zenbeit:

1. “*Ilak ta biziak diraki*”—*El morir y el vivir hierve: ezta argi ikusten.*

2. “*Aiz adinon ta aiza on*”—“*Sé acomodado y serás bueno*”: acomodado=preciso.

3. “*Jaube bat daude asko baratzeak eta emazteak ze geiago leuke gaiso*”—“A la huerta y la casada un dueño tienen harto, que más tendrían malo”.

4. “*Adinona larra baño obe da*”—“Lo acomodado es mejor que lo demasiado”.

5. Nik bildu nuen bat, Sorauren-go atso batengandik: *nereaz nere, doi doia bada ere.*

6. “*Erroiak mizeari uz pelca*”—“El cuervo y la picaza del todo negro”.

Au dudarik gabe eztago ongi: *uz pelca* dago *uzki pelca* ordez eta ez *uts* ordez; orduko Bizkai aldean *uzki* itzaren *ipurdi* adiarazpena galdua zagon; “*uzki maite igunt elait*” Oihenart-en atsotitzan ikus daike hitz hori; eta berdin *uzkerra* itzan. Gaiñera bada ere, “*sozoak beleari ipur beltz*”.

7. “*Ulerten ez dan itza prestu ez*”—“Habla (palabra) que no se entiende no vale nada”.

8. “*Iradu nora nai da*”—“Apriesa voy a lo que deseo”; ez da argi.

9. “*Muzkeriak erajegi deutso*”—“La abundancia del regalo le ha encendido”. Berdinkaratu leeneko *erigi, erajegi* unekin eta *eratzeki* itzakkin.

Ez da ongi xilatzen zer adiarazten duen, iduridu *soliviantar*, adiarazi nai duela.

10. “*Etxeko mirabeari etxi zedakia andra aundi*”—“A la sirviente de la casa déjale porque no se haga gran señora”. Oihenart-k dakar unen iduriko bat “*Eure gelaria ez potikeia, ant ez dakia alegia ura andregeia*”—“No besuquees a tu doméstica para que no se engria creiéndose la dueña”.

11. “*Otu ez egin ocan andreari-*ez* urtan zaldiari*”—“No le ruegues en la cama a la mujer ni en el agua al caballo”.

12. “*Edo gizona gizon edo lasta zaku*”—“O el hombre hombre o cortal de paja”. Urkijo-k berdinkarutzen du erdaldun esakera unekin “marido en lecho siquiera de folecho” (Asturias-koa).

(1586-1667) *Jakue Bela* edo Jacques de Bela. Bere *etxeko* armarian irakur daike esan famatua; “*Lehen hala, orai hula, gero etxakin nula*”.

Xiberotarra zen, Mauleko, idazlari eta legegizon omen andiko hau: izkiriatu zituen *Tablettes* obra aundia, Historia, mnemoteknia-Literatura, erlisionea eta Philosophia-z, 6 liburu luze eta sakonetan. Bertan dakartzit Xiberoko higenauten berri aunitz (bera ere higenota zen) *Jcanes Detxart* (Montory-koa) *Sanz de Tartas* (Sohutako), *Piarrres Landetxeberry* (Induraingo) *Jakue Bustanoby*, Lakarry-koa eta *Joanes Leizarraga* (Beskoitzeko) autore ezaguna-renak bereziki. Hil zen 1667 urtean. Idatzi zituen ere Euskal Gramatika eta Euskal iztegia, damurik biak galduak. Bere semeen artean aipagarri da *Atanasio de Bela Peyre*- deitua, apez katolikoa, leen xiberotar dotriña euskaraz idatzi zuena.

Bela, naiz higenota, beste erlisioneen jasantzaile bezala ezagun izan zen, dembora artako marka bakarra baita. Utzi digu atsotitz bilko edo sorta bat ere: eta aien artetik una emen batzu:

“*Bigitze gaitzak hil naia*”—“El de vida arrastrada morir quiere”.

“*Bi etxetako horak zarea gora*” (sarea=gambella=pitanza). “*Borondatiak sentzua gal*”—“Vouloir fait perdre la raison”.

Zaldi maradikiak biloa lein. Oihenart-ek dakarra berdiña: (u letra i-ren ordez).

“*Criquets heri criquets sendo*”—“*Sitôt malade sitôt gueri*”. Kriket=acicalado enfermo adierazten du xiberotarez.

— *Sapitu ki, tamka z*.

“*Ore houna duhuru bilha daquiata*”—La bonne heure ou ton bien sera en argent (!)=Ez dakigu zer ditaken hau.

Dakusanak gure bestia estaquique gure beharra.

“*Emazte ederra bordelekc, gizon ederra urkabeko*.”=La mujer hermosa al burdel y el hombre hermoso a la horca.

“*Ez hun bati bctz, ez gaitz bati hotz*.”=Pas heureux pour la bonne fortune. Pas malheureux pour la mauvaise. Hau *Kipling*-en esan bat en iduria da.

Bertran de Sauguis.—Jaun aundi bat izan zen *Salgize*, Nafarroako Gorteko konseilaria, 1600 urte inguruan bizitu zena. Oihenart-ek dio poeta euskaldun andia izan zela eta laudorioa egiten dako euskerazko bertsoetan;

Alakotz ik Salgis, eskaldun poeta
 Burura bearduk erramu boneta
 zeren nola bai haiz Parnason gainean
 bederatzi aizpez maiteki azia
 Eyek erakatsiz ik gur-adinean
 Burutar-eman duk berzek doi asia.”

Baiña bere izkiribuak galdu dira bere atsotitzak ezik; 200 baiño geiago argitaratu zituen *Urkijo*-k.

Luis de Tardetz kapitain higenota-ren semea zen, bera ere erlisione berekoa.

Una emen atsotitz batzu:

"*Hortzik eztuanari baba erre.*" Au argi dago—"Al que no tiene dientes, habas cocidas" eta ez Urkijo-ren itzulpen bitxia=al que no tiene dientes cocerle el haba.

"*Berzeren emazia gauerditarano*" Oihenart-ek dakar: "Gauerdiraino berzeren emazteareki."

"*Amærdi oro, zoro*" todas las madrastras, locas, dio Urkijo-k... todas las paridas, bear litzake.

"*Lurra xuri gogoa beltz*"=Hil ihortcia mihissiaz estalirik ihanci
"*Soraioa higon, arropa maite.*"=Aborrece el indolente, ama la ropa=ez da ikusten argi.

eta dolu deraucanaren gogoa beltz ilun eta triste=dio Salgise-k berak, bere izkiribuan euskaraz.

"*Itzalzun egurra hurran—baina ez bera giten etxera.*" Itzalzu da Otsagi'ondoko errixka bat Nafarroan.

"*Domingo egik emazte azi lo, berak iratzar ivo*" Oihena'te'k dakarra ber bera.

"*Eletc eleto, baiña guk haurto*" (?) Illun dago: norbaitek eman nai badu bere iritzerik, onartuko da.

"*Neskatoxia irrioi—petigora ziri koi.*" Oihenart'ek ba du unen idurikoa: *Gure andrea irrikorra istartean kilikorra.*"

"*Erranak eder, eginak lander.*" Emen lander itzak iduri du adiarazi nai duela miserable, Lhandek bere istegian dakarren bezala.

"*Nekez eta pekez.*" (?)

Eta orai bukatzeko, igarkizuna bezala auxe:

"*Athaguiarrak assik eder—Euri daguianian etxera laster*"—Ez dut ulertzen Urkijo'k dion itzulpena "Carnes de pato desnudas son hermosas: cuando llueve pronto a casa".

Aurten betetzen dira 3 eun urte Oihenart historio idazlari, atsotitz biltzaille eta euskalzale eta lege-gizon burutsuak argitaratu zuela bere liburu ederra 2 partetan=Atsotitzak eta Oihenart-en gaztaroa neurtitzetan=beste aldi batean merezi luke oroitzapen sakonago bat, baiñan oraikotz ez gaitezke aipamen labur eta biotzetikako bat egin gabe.

Halaber ospatu bear genuke aurten, nor ba gara, Francisque Michel euskalari aundi eta jakitunak bere liburu aberatsa "Le Pays basque" (orain arte parekorik, urbiltzeko ere izan ez duena). "Le Pays basque" diot, argitaratu zuenetik eun urte muga: egin dezagun emen bederik aipamen xume hau eta aski gaurkoz; eta idorraz ez gutietsi.

A. IRIGARAY

1) Atheregiarrak: los de Atherey